

**Rómske osady na východnom Slovensku
z hľadiska terénneho antropologického výskumu**

1999 – 2005

**NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION**

**Rómske osady na východnom Slovensku
z hľadiska terénneho antropologického výskumu**

Zborník vybraných výsledkov projektu
Monitoring situácie rómskych osád na Slovensku 1999 – 2005

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Bratislava 2008

Rómske osady na východnom Slovensku z hľadiska terénneho antropologického výskumu

Zborník vybraných výsledkov projektu
Monitoring situácie rómskych osád na Slovensku 1999 – 2005

Marek Jakoubek a Tomáš Hirt
(editori)

Recenzenti: Doc. PhDr. René Lužica, ArtD.
PhDr. Michal Vašečka, PhD.

Vydala: © Nadácia otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation, 2008

Slovenská jazyková úprava: Mgr. Elena Mlynárčíková

Česká jazyková úprava: Mgr. Helena Koubková

Obálka: © Mayer/McCann Erickson

Fotografia na obálke: Tomáš Staněk

Grafická úprava: Microtus – Ing. Dušan Slezák

Tlač: Dolis, s. r. o.

Náklad: 500 ks

Vydanie: prvé

Partneri: Nadácia InfoRoma
Centrum aplikovanej antropologie
a terénneho výskumu při Katedře
antropologie FF ZČU v Plzni,
www.caat.cz

Publikáciu môžete získať na adrese:

Nadácia otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation
Baštová 5, 811 03 Bratislava
Tel.: 02/5441 4730
Fax: 02/5441 8867
e-mail: osf@osf.sk
www.osf.sk

ISBN: 978-80-969271-5-9

Monitoring rómskych osád v SR je vzorovým, inšpiratívnym projektom. Svojim rozsahom je pravdepodobne najvýznamnejším výskumným počínom v danej téme po roku 1989. Príkladným je aj obsadenie výskumného tímu, ktorý tvorili najmä študenti antropológie vedení odbornou radou starších kolegov. V porovnaní s podobnými projektmi realizovanými mimovládnyimi organizáciami pôsobiacimi na Slovensku je tento pravdepodobne najvydarenejšou syntézou terénnych výskumov zacielených na rómsku problematiku.

Výstup z monitoringu presadzuje úsilie o porozumenie, pochopenie pravidiel, vzorov, mechanizmov dotknutej (rómskej) kultúry. Sami výskumníci si však kladú otázku či rómska kultúra existuje. Existujú hypoteticky rómske komunity? Existujú autentické rómske politické authority a zoskupenia? Podľa akademickej definície existujú len čiastočne. Podľa názoru výskumníkov však existuje pevný príbuzenský systém, ktorý vďaka skupinovému egoizmu, endogamii, solidarite a redistribúcii umŕtvuje uvedené nadskupinové inštitúcie. Oni existujú, len ako koštrukcia vytvorená vládnymi inštitúciami pre dobro a emancipáciu Rómov. V skutočnosti sú skôr príveskami vládných štruktúr, kde každý dôležitý úrad zamestnáva aj príslušníka rómskej komunity.

Monitoring potvrdil moc „silných“ rodín nielen smerom k majorite, ale najmä do vnútra (*in group*) osád. Kohézia vytvorená na genetickej báze pretláča svoj vplyv do sféry kultúry, kde vylučuje rituálne nečistých „degešov“, ale aj jednotlivcov snažiacich sa integrovať vo väčšinovej spoločnosti.

Najviditeľnejšie je však vylúčenie z koexistencie a participácie s väčšinovou spoločnosťou *en bloc*. Prejavuje sa napr. aj zákazom prepravy znečistených osôb v dopravných prostriedkoch. Určovaním kto je a kto nie je hosťom v pohostinstve. Ustanovením miesta posledného odpočinku na cintorínoch. Riešenia, ktoré sa ponúkajú, chápe monitoring ako provizórne t.j. posunutie riešenia problému do budúcnosti.

doc. PhDr. René Lužica, ArtD.
(úryvok z recenzie)

Jedným z charakteristických javov súčasnej vedeckej produkcie v sociálnych vedách je paradoxný jav. Množstvo textov, projektov a autorov zaoberajúcich sa rôznymi témami sa zvyšuje, no treba priznať, že vzniká čoraz menej originálnych diel, ktoré obohacujú vedecký kontext na národnej, či nadnárodnej úrovni.

Nástojčivosť, s akou sa autori už takmer desať rokov snažia demytologizovať mnohé nekriticky preberané poznatky o rómskych komunitách, bola vnímaná často s nevôľou. Pri pohľade na vládne politiky vo vzťahu k Rómom v Českej i Slovenskej republike je v súčasnosti potrebné konštatovať, že tvorcom verejných politík sa odborná diskusia odštartovaná predloženou prácou úspešne vyhla, resp. jej anti-esencialistickému duchu nerozumejú. V tomto zmysle niektoré empiricky podložené tvrdenia, ktoré sú pre mnohých odborníkov provokujúce, zatiaľ príliš nenašli cestu do koncepcií a stratégií vo vzťahu k rómskym komunitám. To, čo verejná politika definuje v rámci *public policy cycle* ako prvý krok, teda definovanie problému, nie je uspokojivo zodpovedané. Autori Jakoubek a Hirt túto definíciu ponúkli a dôsledky ich výskumnej odvahy a razancie je vidieť v polarizovanom hodnotení ich téz dodnes.

I keď autori predloženej knihy pôsobia najmä v českom kontexte, z pohľadu Slovenska je výskum silne relevantný. Podobnými metódami a v takejto hĺbke neboli rómske komunity na Slovensku analyzované. Mnohé sociologické výskumy boli na Slovensku robené pre zadávateľov, ktorí potrebovali urýchlene štatistické dáta, alebo potrebovali v krátkom čase zásadne ovplyvniť tvorbu verejných politík, re-formulovať vládne stratégie, či zmapovať situáciu pre potreby financovania rozvojových projektov v rómskych osadách. Pre takéto účely boli používané nie vždy najšťastnejšie kvantitatívne metódy sociologického výskumu, či semi-štrukturované interview.

Autori vypracovali svedomitú operacionalizáciu a korektne opísali použitú metodológiu. Práca sa metodologicky opiera o etnografiu, biografické rozhovory a zúčastnené pozorovanie, paradigmatne je najvýraznejšie ovplyvnená interpretatívnou teóriou a najmä konceptom sociálnej konštrukcie reality. Pozorný čitateľ objaví i zaujímavú sociálno-antropologickú metódu brikoláže. Navyše je cenné, že autori reflektujú, že ako výskumníci boli súčasťou skúmanej reality a snažia sa s týmto problémom všetkých zúčastnených pozorovaní vysporiadať hneď v úvode.

Celkovo predloženú knihu možno iba odporúčať tým, ktorí majú záujem sa o Rómoch dozvedieť viac a pokúsiť sa vo svojom vnútri rozbiť mýty, ktoré všetci vo vzťahu k Rómom

nosíme v sebe. Keď sa nám to podarí vo vzťahu k rómskym komunitám, aj v súčasnosti ne-reflektované esencialistické politiky voči národnostným menšinám i tzv. novým migrant-ským menšinám v Českej i Slovenskej republike majú šancu prejsť zásadnou redefiníciou.

*PhDr. Michal Vašečka, PhD.
(úryvok z recenzie)*

Vážení priatelia,

publikácia, ktorú dostávate do rúk, dlho čakala na svoju príležitosť. Uplynulo takmer desať rokov od chvíle, čo začala vznikať, a kým sa Nadácii otvorenej spoločnosti podarilo dotiahnuť rozbehnutý projekt do podoby tohto konkrétneho výstupu.

Ponúkame Vám viac než sedemsto strán vedeckého, ale pritom čítavého textu, ktorý môžeme v našich podmienkach považovať za jedinečný. Zachytáva a popisuje opakovaný terénny výskum realizovaný kvalitatívnymi metódami sociokultúrnej antropológie. To, že sa výskumníkom podarilo v časovom odstupe zopakovať výskum v rovnakých lokalitách, predstavuje zvláštnu pridanú hodnotu. Výskum poskytuje pohľad do vnútra rómskych osád, popisuje vzťahy medzi Rómami v rodine, i navonok, dotýka sa problematiky migrácie, spolunažívania s Nerómami, sociálnych štruktúr, ekonomiky, ale i fenoménov, ktoré sú až mýticky označované ako „rómske“.

Je príznačné, že zložité témy vyvolávajú odborné polemiky o vhodných prístupoch, zvolených metódach, terminológii, interpretácii a možnom dosahu obsiahnutých poznatkov. Táto publikácia je zborníkom jedného z mála kvalitatívnych výskumov, ktoré sa na Slovensku za posledných 20 rokov v rómskych osadách realizovali a zverejnili. Nepredkladá závery, nehodnotí, ale nastoľuje problematiky. Prispieva k vedeckej diskusii, polemizuje. Je určená širokej odbornej verejnosti, ale i tým, ktorý sa neuspokoja so *status quo* a chcú vedieť viac. Ako emocionálne neutrálny obraz reality môže byť podnetom pre tých, ktorí sociálnu politiku vykonávajú a mala by byť podnetom pre tých, ktorí ju tvoria.

Bohatý materiál, ktorý máte pred sebou, otvára mnohé, aj kontroverzné otázky a my dúfame, že povedie ku konštruktívnemu dialógu rôznych názorov, a že v konečnom dôsledku bude použitý na prospech tých, ktorých sa to najviac týka, Rómov, ktorí nedobrovoľne žijú na okraji našej spoločnosti.

Ďakujeme všetkým, ktorí svojou prácou a odbornou radou prispeli ku zrodu tejto publikácie.

*Alena Pániková, Barbora Kahátová
Nadácia otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation*

„Monitoring situácie rómskych osád na Slovensku“: záměr projektu a jeho dokončení po čtyřech letech

Tomáš Hirt, Marek Jakoubek

1. K čemu „monitoring“ romských osad?

Důvodem vzniku projektu „Monitoring situácie rómskych osád na Slovensku“ financovaného z prostředků slovenské Nadace InfoRoma byla skutečnost, že ačkoli jsou romské osady¹ jedním z výrazných a dlouhodobých problémů Slovenské republiky, relevantní informace o skutečném stavu dosud chyběly. Jedním z hlavních cílů projektu bylo tedy získat komplexní popis situace romských osad v kontextu právním, historickém, ekonomickém a sociálním. Projekt byl zároveň koncipován široce tak, aby výzkum pokryl oblast dostatečně velkou, aby v jejím rámci bylo možné sledovat vzájemné vztahy nejen mezi romskými osadami a majoritními obcemi, ale též přirozené vazby mezi romskými osadami samotnými, vytvářející „paralelní struktury,“ nijak nerespektující administrativní dělení státu. Z tohoto důvodu byly za výzkumnou oblast vybrány tři sousedící okresy – prešovský, sabinovský a bardejovský, na jejichž celkové rozloze se nalézají cca 130 romských osad, což je počet dostatečný k zaznamenání meziosadních vztahů (partnerské vztahy, úžera², krádeže, koalice rodin apod.). Neméně důležitým faktorem je v tomto smyslu i skutečnost, že vedle osad jako prostorově-sociálních útvarů, je základní sociální skupinou jejich obyvatel komplexní rodina³, která je však díky meziosadní výměně partnerů, ale zčásti i díky necitlivé politice bývalého státu, který jednotlivé osady slučoval či rozptyloval bez ohledu na jejich vnitřní uspořádání, zpravidla součástí osad několika. Se stejným

¹ Zde i nadále užíváme termínu „romské osady“ k popisu relativně autonomních sociálních útvarů s primárně romskou populací, nacházejících se ve venkovském prostředí Slovenska. Užití tohoto termínu považujeme za výhodné zejména proto, že je obecně sdělný a zaužívaný. Jakékoli dosavadní pokusy zavést k označení těchto formací – ať již tyto snahy vyšly od slovenské státní správy („obytné zoskupenia na nízkom sociokultúrnom stupni“) či z vědeckých kruhů (romská/ kumulovaná sídliště – termín z autorské dílny S. Kužela) – v konečném důsledku vždy selhaly a nebyly přijaty ani řadovými občany ani odborníky.

² Úžera = lichva; půjčování peněz na 100 % a vyšší úrok. Fenomén v romských osadách velice rozšířený (byť nepůvodní) přispívající k rozkladu jejich sociální organizace. Zadlužené osoby nejsou schopny neustále narůstající dluh splatit, čímž vznikají téměř nepřekonatelné socioekonomické rozdíly uvnitř osad samotných, které vpsledku brání jakýmkoli rozvojovým a integračním aktivitám (pro užerňáka je takový stav výhodný a s jeho změnou by o svou pozici přišel).

³ Tento termín užíváme v souladu s terminologií J. Horského a M. Seligové publikovanou in: Horský, J. + Seligová, M. – Rodina našich předků, Praha 1996, s. 35 – 36.

záměrem bylo trvání výzkumného projektu stanoveno na období minimálně jednoho roku (celková doba výzkumu nakonec dosáhla 16 měsíců) tak, aby jím byla pokryta všechna významná období roku jak ve smyslu administrativně-správním, tak ve smyslu střídání ročních období. Od října 1999 do ledna 2001 byl výzkum proveden v 52 osadách.

2. Teoretická východiska

Teoretické podloží monitoringu bylo tvořeno sociální a kulturní antropologií. Důvodem volby této disciplíny byla skutečnost, že dosavadní výzkumy či bádání – ať již prováděná odbornými institucemi či orgány státní správy – buď zcela selhaly, anebo přinesly sice bohatý, ale k „řešení“ dané situace naprosto nepoužitelný folklorní materiál. Výhodu sociokulturní antropologie pro tento typ výzkumu spatřovali jeho tvůrci též ve skutečnosti, že má jednak pro daný případ jednu z neadekvátnějších metod sběru dat (viz dále kap. *Metody*) a dále, že se jedná o disciplínu *holisticky orientovanou*, tedy, že jejím předmětem zájmu je *celková kulturní konfigurace*, nikoli pouze vybrané kulturní prvky či jednotlivé instituce. Další výhodou sociální a kulturní antropologie je pak i skutečnost, že právě tento obor uvedl na svět koncepci kulturního relativizmu, která se posléze stala jedním z jeho definičních znaků. Právě tato skutečnost se ukazuje být jediným přístupem, který je schopen nahlédnout a zaznamenat odlišnost kultury romských osad, bez etnocentrické deformace či prostého nepochopení. Je totiž smutnou pravdou, že (zejména, ale nejen) postoj státní správy staví na implicitním evolucionistickém pohledu, kdy kulturu romských osad považuje za nedovyvinutou či zaostalou podobu kultury majoritní (kterou v tomto smyslu považuje za vrchol a cíl unilineárního vývoje lidstva). Právě tuto představu, která ze svébytné kultury romských osad dělá karikaturu kultury majoritní, se snaží sociální a kulturní antropologie nahradit představou o romských osadách jako svébytných a v sociokulturní sféře autonomních sociálních formacích. Jinou překážkou v tomto směru je skutečnost, že kultura romských osad byla dosud vždy poměřována v kategoriích kultury majoritní, jejími regulativy a hodnotami, které pro ni jsou nevhodné a neplatné. Oproti tomuto etnocentrickému pohledu byl celý monitoring naopak koncipován tak, aby – v duchu kulturně relativistické koncepce – zkoumal romské osady v jim adekvátních kategoriích a poměřoval je pouze hodnotami a normami, které jsou jim vlastní. Východiska monitoringu tak dávala možnost uchopit romské osady v jejich skutečné jinakosti a za negativně vymezenými termíny (*nepřizpůsobiví, neschopní, neintegrování*) tak umožňoval nalézt pozitivní sféru kulturní reality romských osad, obsahující svébytné složky, které by naopak mohly pro kulturu majoritní znamenat v leccčems i obohacení a přínos.

3. Metody

V souladu s teoretickými východisky projektu, které byly založeny v konceptuálním arzenálu sociální a kulturní antropologie, byl z téže disciplíny převzat i metodologický

inventář. Páteří samotného výzkumu tak bylo *zúčastněné pozorování*, tedy přímý pobyt výzkumných dvojic v lokalitě po dobu minimálně 3 týdnů s následnou přinejmenším týdenní opětovnou návštěvou v jiném významném období roku (zejména období školních prázdnin oproti době školní docházky dětí), doplněné *metodou biografickou* a *genealogickou*. Využívána byla též *metoda řízeného rozhovoru* podle předem připravených *standardizovaných formulářů*. Tyto údaje z lokality byly doplňovány o další data, která bylo možno získat ve státních pracovištích či nevládních organizacích. Jednalo se zejména o data statistická, demografická, kartografická apod. Za zdroj těchto dat sloužily zejména kartografický úřad, statistický úřad, úřad sociální podpory a další. Vzhledem ke skutečnosti, že uvedená data poskytovala spíše *synchronní* pohled na situaci, byly pro získání *diachronní perspektivy* využívány též informace z archivů, kronik, starých periodik, publikací apod. Je třeba říci, že zejména důraz kladený na *stacionární terénní výzkum* byl v dané oblasti vpravdě průlomem, který se zároveň ukázal být oním dlouho hledaným vhodným a situaci adekvátním přístupem, neboť dosavadní externí návštěvy doplněné obvykle o distribuci tištěných dotazníků spíše selhaly.⁴

Možnost srovnání výstupů z výzkumů prováděných v různých osadách byla zajištěna tematickou osnovou, podle které byla vyhotovována závěrečná 50-ti stránková zpráva z dané lokality, stejně jako vstupním kurzem pro nové účastníky výzkumu, jehož cílem bylo sjednotit metodologické pozice a uvést nové participanty do historického, ekonomického, právního a sociokulturního rámce dané problematiky.

Zároveň je třeba dodat, že jistá omezení stran počtu výzkumníků, zkoumaných lokalit či doby pro výzkum vymezené byla dána limitovaným rozpočtem donora, nikoli sebeuspokojující myšlenkou, že uvedený stav je dostatečný.

4. Personální obsazení

Autory původní myšlenky projektu jsou Karel A. Novák, Alexander Mušinka a Stanislav Kužel, kteří se v dané době problematikou romských osad z nejrůznějších úhlů a perspektiv zabývali (Karel A. Novák – projekt „Zdravie pre všetkých“: Dreyfus Health Foundation, Alexander Mušinka – „Svinia Project“: Spoločnosť Minoritas, Stanislav Kužel – výzkumný grant AV ČR GAV B8058903). Finanční podporu projektu zajišťovala Nadácia InfoRoma, hlavní zadavatel projektu. Odbornou radu projektu tvořil interdisciplinární mezinárodní tým odborníků ve složení: Stanislav Kužel, Jan Červenka, Alexander Mušinka, Karel A. Novák, Klára Orgovánová, Jaroslav Skupník, Tomáš Hirt a Marek Jakoubek, která zároveň s několika externími spolupracovníky (Ladislav Briestinský, Anna Jurová, Arne B. Mann, Martin Molčan) zajišťovala průběh a vedení úvodních kurzů pro nové výzkumníky.

⁴ Zde i v dalším srv.: Hirt, T., Jakoubek, M. – „Monitoring situácie rómskych osád na Slovensku“. In: Kužel, S. (ed.): *Terénní výzkum segregace a integrace*, Plzeň 2000, s. 25 – 31.

Po celou dobu projektu se na postu odborného koordinátora střídali Tomáš Hirt a Marek Jakoubek, kteří spravovali koordinační centrum ve Svinii a určovali konkrétní postup výzkumných aktivit.

Výzkumníci, kteří do konkrétních lokalit vstupovali ve dvojicích, byli studenty českých a slovenských univerzit oborů kulturologie, etnologie a romistika (FF UK v Praze), obecné antropologie PFF UK v Praze, antropologie MU v Brně, kulturní a sociální antropologie FF ZČU v Plzni, sociální práce PedF UK v Bratislavě a Univerzity v Nitre.

Výzkum byl pojat jako *týmový*. Výzkumníci z jednotlivých lokalit postupovali díky práci koordinátorů jako jeden tým o mnoha výzkumných jednotkách; díky úvodním kurzům vycházeli ze shodné metodologické a teoretické báze a své výsledky průběžně sledovali a konzultovali v koordinačním centru. Jednotlivé badatelské aktivity tak na sebe plynule navazovaly a vzájemně na sebe odkazují.

5. Výstupy projektu a pokračování výzkumných prací v roce 2005

V roce 2001 byl výzkumný projekt zadavatelem ukončen a výstupy, které na jeho základě vznikly, nebyly souhrnně publikovány ani systematicky využity v praxi. Tiskem vyšlo jen několik statí inspirovaných „monitoringem“, které byly uveřejněny v různých sbornících v ČR.⁵ Po třech letech se ovšem Nadace OSF Bratislava rozhodla tento projekt znovu otevřít a podpořila aktualizaci výzkumných zpráv na základě dodatečných výzkumných pobytů ve vybraných lokalitách, jakož i vytvoření odborných studií věnovaných nikoli případům jednotlivých obcí/osad, ale obecným analýzám jevů, které s tzv. romskými osadami souvisejí. Realizátorem této druhé fáze „monitoringu“ bylo Centrum aplikované antropologie a terénního výzkumu při Katedře antropologie FF ZČU v Plzni, a to na základě grantu Nadace OSF Bratislava, která zajistila i vydání tohoto sborníku.

Ve dvaceti slovenských obcích s „romskou osadou“, které byly zkoumány v období 1999 – 2001, proběhly v roce 2005 dodatečné výzkumné návštěvy, jejichž smyslem bylo aktualizovat získaná data a prohloubit interpretace místní situace z nových teoretických hledisek. Prioritou bylo, aby výzkumné práce realizovali titíž výzkumníci jako v první fázi projektu, což se ve většině případů podařilo. Z uvedených dvaceti lokalit byly vytvořeny aktualizované výzkumné zprávy, z nichž 16 je součástí tohoto sborníku. Vedle těchto případových studií jsou zde zveřejněny i odborné studie věnované tzv. „příčným“ tématům, jako je přibuzenství v „romských osadách“, ekonomické aspekty interakce obyvatel osad s obyvateli vesnic, ale například i historickému vývoji situace „romských osad“ na Slovensku. Podrobnější charakteristika obsahu a struktury tohoto sborníku je prezentována v úvodní stati, která má být pomyslným průvodcem čtenáře nejen jednotlivými

výstupy „monitoringu“, ale i jeho teoreticko-metodologickými východisky a možnostmi praktického využití.

Vzhledem k tomu, že od realizace výzkumu uběhlo několik let, neobsahuje předložený materiál zcela aktuální socio-demografické údaje. Na tomto faktu však hlavní poselství sborníku nic netratí, protože jeho hodnota nespočívá v prezentaci faktografických dat, ale ve způsobech interpretace sociálního a kulturního pozadí života v jednotlivých „osadách“ v perspektivě stále aktuálních antropologických a sociologických teorií a metod.

Jména osob a místní názvy jsou ve většině případů pseudonymy. Bibliografické údaje jsou ponechány v podobě, jak je používají jednotliví autoři.

⁵ Jakoubek, M. – Hirt, T. (eds.) (2004): *Romové: kulturologické etudy*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o.; Jakoubek, M. – Poduška, O. (eds.): *Romské osady v kulturologické perspektivě*. Brno: Doplněk; Kužel, S. (ed.) (2003): *Terénní výzkum segregace a integrace*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o.

Summary

The reason for initiating the project „*Monitoring of situation within Roma settlements¹ in Slovakia*“ was the fact that despite being one of the most striking and long-lasting problems in Slovakia, relevant information on the real situation within the Roma settlements was missing. One of the main project objectives was to acquire complex description of the situation within Roma settlements from the legislative, historical, economical, and social context. The project has been conceived broadly, in order to cover a wide area of expertise, and to be able to follow not only the mutual relationships between Roma settlements and the majority villages, but also natural bonds in between various Roma settlements creating „parallel structures“ not respecting administrative division by the state. Based on these facts, three neighboring districts of Prešov, Sabinov, and Bardejov with the total amount of 130 Roma settlements, were selected. This is the amount sufficient to record inter-settlement relations (partnerships, usury², theft, family coalitions etc.) Nonetheless, an important factor in this sense is the fact that along with the urban/social formations, the basic social form is the complex family³, which due to inter-settlement exchange of partners and an often insensible policy of the former state uniting or dissipating Roma settlements regardless of its inner structures, became scattered in various settlements. For the same reason, the time period of the project had been set for a minimum of 1 year (the overall research took 16 months), in order to cover all the important specific periods of the year, both from the administrative point of view, as well as seasonal. From October 1999 to January 2001 the research was conducted in 52 settlements.

The methodology for monitoring was based on social and cultural anthropology. The reason for selecting this field was based on previous experience from other researches, even executed by specialized agencies or state administration bodies, concluded either as a complete research failure, or by vast amount of data gathered that did not serve any purpose of solving this problem. As seen by the authors, the advantage of socio-cultural anthropology for this project lies in methods for gathering data, as well as its *holistic*

¹ The term *Roma settlement* is being used to describe relatively autonomous social formations located in Slovak countryside inhabited primarily by the Roma population. The advantage of this term is based on its practicality and general use. Any attempts to introduce new terminology either by the Slovak Government (dwelling formations on low socio-cultural level) or scientific circles (cumulated /Roma/ settlements, by S. Kužel) ended up as a failure and were not accepted neither by the general public nor the specialists.

² Usury – lending money with the 100 % < interest. Wide spread phenomenon (not original) contributing towards the degradation of the social organization within Roma settlements. Persons under usury are unable to pay the “ever rising” dept, which creates unavoidable socio-economic differences within the settlements restraining any development or integration activities.

³ Terminology in: Horský, J., Seligová, M. – Family of our ancestors, Prague 1996, p. 35 – 36.

approach reviewing *overall cultural configuration* that is not solely focused on specific cultural forms or institutions. Another advantage of social and cultural anthropology is the introduction of cultural relativism that became one of its defining concepts. This concept shows as being able to uncover and record differences in culture of various Roma settlements without ethnocentric deformation or simple failure to understand it. The sad reality is that (also but not only) the attitude of government is based on the implicit evolutionistic view, considering the Roma settlements as culturally backward or their culture as underdeveloped culture of the majority culture (in this respect the most developed culture and a goal of the nonlinear development of the mankind). Exactly this notion, degrading the peculiar culture of the Roma settlements to the poor caricature of the majority culture, social and cultural anthropology is trying to substitute with the concept of self-governed Roma settlements creating autonomous social formations within the socio-cultural sphere.

The other obstacle in this case is the culture of Roma settlements being constantly compared within categories of regulations and values of the majority culture that are for this comparison inadequate and inapplicable. In opposition to this ethnocentric view, the whole monitoring should be conceived in the spirit of the cultural relativism that would conduct research within the framework of their own values and norms. In this way, the principles of monitoring allow recording the true essence of the Roma settlement culture, and behind the negative expressions of *non* adaptable, *incapable*, *not* integrated to find the positive sphere of cultural reality of the Roma settlements containing original elements that could in many regards mean enrichment for the majority culture.

In accordance with the project principles, the methodological inventory of socio-cultural anthropology was adopted. Thus, the *participative observation* became the key-stone of the actual research, meaning direct involvement of research couples in the selected location during the period of 3 weeks with the following minimum of 1 week stay at the location during other important season of the year (especially during the school holidays as opposed to the school period), complemented with the *biographic and genealogic method*. Further on, the method of *guided interview* using *standardized forms* was used. Data gathered from the location had been complemented with the statistic, demographic, and cartographic data. The Cartography Authority, The Statistical Office, and the Office of Social Affaires served mostly as sources for the above mentioned data. Due to the fact of such data allowing mostly a *synchronic* view, the sources such as archives, chronicles, periodicals, publications etc. were used in order to obtain a *diachronic perspective*. It is important to say that the emphasis on *stationary field research* combining a proper and situation adequate attitude was a major break-through when compared to failures of the previous external visits complemented with the distribution of standardized printed forms.

The possibility of comparing research outcomes from the different settlements was ensured by introduction of thematic guidelines, upon which the 50 page report from each specific location was drawn. At the same time, the course for new research participants,

with the aim of uniting methodological standpoints and making participants aware of the historical, economic, legislative, and socio-cultural framework within this specific area was introduced.

Research was conducted as *team work*. Thanks to project coordinators, researchers from particular locations proceeded as one team of multiple research units; and thanks to the introductory courses, the outcomes were based on the same methodological and theoretical sources, which was consecutively monitored and consulted with the coordination center. Therefore, particular research activities worked together continuously and complementarily.

In 2005, to update the data from the 1999 – 2001 research in 20 Slovak villages with neighboring “Roma settlements”, and to improve the interpretation of the situation from the new theoretical perspectives, additional research visits were undertaken. The priority, which has in most cases been realized, was to conduct the research employing the same staff that worked already in the first phase of the project. From the 20 locations with the updated research reports mentioned, 16 are included in this anthology. Along with the case studies, the specialized studies dedicated to so called “cross-cutting” topics such as kinship in the “Roma settlements”, economical aspects of the interaction between Roma residents and the residents of the majority villages, and for example historical overview of the development of Roma settlements in Slovakia are presented.

Since several years from the research completion have passed, this material does not possess fully updated socio-demographic data. Nevertheless, the message of this anthology does not loose on quality, while its value is not based on the presentation of data, but on the ways of interpretation of the social and cultural background in life of particular “Roma settlements” from the perspective of current anthropological and sociological theories and methods.

- 9 „Monitoring situácie rómskych osád na Slovensku“: záměr projektu a jeho dokončení po čtyřech letech | *Tomáš Hirt, Marek Jakoubek*
- 15 Výzkum a možnosti řešení situace „romských“ sídel v SR z pozic sociální a kulturní antropologie: obecný úvod do problematiky | *Tomáš Hirt a Marek Jakoubek*
- 41 Cigánská osada – rodina nebo obec? | *Lenka Budilová, Marek Jakoubek*
- 63 Strategie manželských výměn ve vztahu k determinantům lokality | *Lucie Plavjaniková*
- 71 Neformální ekonomika mezi obyvateli východoslovenské vesnice a romskou „osadou“ | *Stanislav Kužel*
- 93 Formování romského národa a romština (především na školách) | *Rastislav Pivoň*
- 103 Romské osady v historické perspektivě. Stručné dějiny usazování Romů na Slovensku a vznik a vývoj východoslovenských romských osád | *Jan Vaňura*
- 131 Historický vývoj rómskych osád na Slovensku a problematika vlastnických vztahov k pôde („nelegálne osady“) | *Anna Jurová*
- 177 Niekoľko poznámok k problematike rómskych osád (Kauza Letanovce) | *Anna Jurová*
- 193 Stereotyp a integrace – případ Romů (příspěvek k poznání integračního očekávání majority) | *Karel A. Novák*
- Zprávy z terénního antropologického výzkumu**
- 217 Chminianske Jakubovany
- 219 Monitoring situace cigánské osady u obce Chminianske Jakubovany v letech 2000 – 2005 | *Lenka Budilová a Marek Jakoubek*
- 249 Lokalita Radobytce
- 251 Radobytce – „cigánská“ osada | *Michal Růžička a Ladislav Toušek*
- 277 Vlkov
- 279 Stručná zpráva o romské osadě Vlkov. Novodobý vznik osady jako výsledek ekonomické transformace a segregace | *Zdeňka Kučerová a Jan Vaňura*
- 305 Romská osada v Javorine
- 307 Lokalita: Javorina | *Lukáš Radostný*
- 337 Janov
- 339 Janov | *Lucie Plavjaniková, Gabriela Pechanová, Eva Kubíková*
- 371 Obec Diera
- 373 Monitoring situácie rómskej osady Diera v rokoch 2000 – 2004 | *Iva Havrilová*
- 399 Dluhoš
- 401 Dluhoš, okres Sabinov. Výzkumná zpráva 2001 – 2005 | *Štěpán Bolf*

- 429 Osada pod Letanovským mlýnem
- 431 Goralovi z Cikánské osady pod Letanovským mlýnem | *Ondřej Skripnik*
- 453 Pacov
- 455 Pacov | *Adéla Lábusová, Marie Bořkocová*
- 493 Borovany
- 495 Monitoring situace romské osady v obci Borovany v letech 2000 – 2005 | *Markéta Hajska, Ondřej Poduška*
- 527 Ostrovany
- 529 Ostrovany | *Petra Sedláčková, Michal Tošner*
- 559 Obec Doubrava – osada Dolina
- 560 Obec Doubrava | *Tomáš Kobes*
- 579 Nižné Tahy
- 581 Obec Nižné Tahy | *Tomáš Kobes*
- 599 Romská zástavba v Doline
- 601 Posilování hranic aneb teritorializace v Dolině | *Hana Synková*
- 629 Romská osada ve Sveržově
- 631 Lokalita: Sveržov | *Lukáš Radostný*
- 659 Lokalita Frička
- 662 Situace rusínsko–ukrajinského a romského obyvatelstva v rurálním prostředí severovýchodního Slovenska | *Ivana Hythová*
- Slovník odborných výrazů**
- 683 Cigánská rodina
- 686 Kultura
- 694 Kultura chudoby
- 697 Sociální vyloučení
- 699 Etnicita a etnické skupiny
- 703 Komunita
- 705 Multikulturalismus
- 710 Národní romská kultura
- 712 Rituální čistota a nečistota
- 715 Romština
- 718 Tradiční romská kultura
- 723 Summary